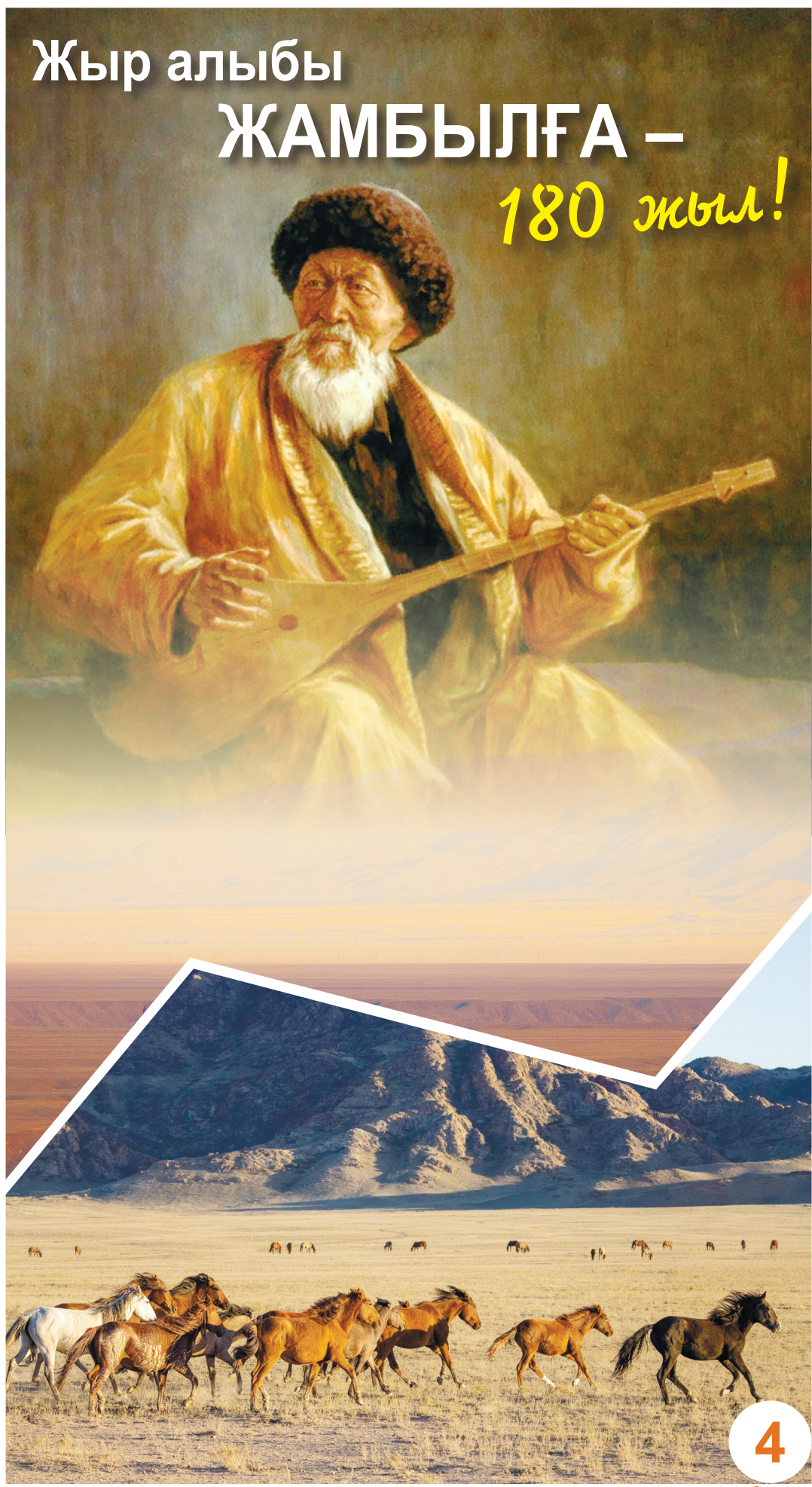

Жыр алыбы ЖАМБЫЛҒА – 180 жыл!

4
бет

Осыдан біраз бұрын «Ленинград қаласындағы Жамбыл көшесінің атын өзгертін, Әлияның музейін жасауып тастапты» деген сөз иісі қазаққа оңай тиген жоқ. Себебі ол екеуі де – атасы мен немересі болып, Отан іргесі бұзылып, қара орманымызға қауіп төнгенде бірі жсалынды жсырымен рух берсе, бірі қыриын жсанын қизан еді зой. Әлгі әңгіменің анық-қаныгына жсету үшін Ленинград қаласына жүрер алдында Жамбыл атамыздың басына тағзым етіп, бір уыс топырағын түйіп ала кеткен едім. Ондағым – жсаман айтпай, жсаксы жоқ, революция бесігінің 900 күн мен 900 түн созылған қаһармандық қорғанысына қанымызды да, жсанымызды да, қолымыздағы барымызды да аямаған, біз үшін қасиетті қалада, қазақ халқының ұлы мен қызының аты қалмаса да, туған жерінен бір уыс топырақ қалсын деген ниет еді.

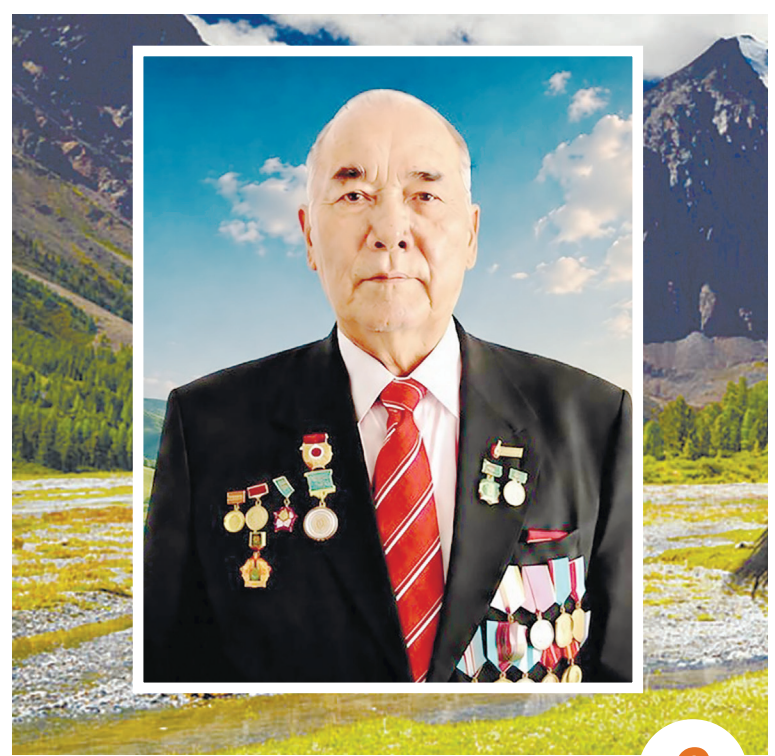
Жас шеберлер жетістігі

3
бет

Қосағаштағы қайғылы оқиға

5
бет

Қаламын қадірлеген қайраткер

6
бет

ҚҰРМЕТ

Суреттерді түсірген – Аслан ҚАЖЕКЕ

АЛҒЫС АРҚАЛАДЫ

Облыс әкімдігінде мәдениет және ақпарат саласының қызметкерлері құрметке бөленді. Ұлттық мұраны дәріптеп, шынайы ақпарат жаршысы болып жүрген майталмандар Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Құрмет грамотасына және Алғыс хатына ие болды. Марапатты Президент кеңесшісі Мәлік Отарбаев пен облыс әкімі Шыңғыс Әрінов табыстады.

Гүлзат БАЙҚОНЫС

Салтанатты рәсімде Мәлік Нұржанұлы Мемлекет басшысының құттықтауын жеткізіп, жиынға қатысушыларға жылы лебізін білдірді.

– Алматы облысы – еліміздегі қарқынды дамып келе жатқан аймақтардың бірі. Бүгінде Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев өңірлерді дамытуға ерекше басымдық беріп отыр. Әсіресе ұлттық рухани құндылықтарды дәріптеу – басты назарда. Жыл басынан бері жыр алыбы Жамбыл Жабаевтың 180 жылдығы, аты әлемге әйгілі кинорежиссер Абдолла Қарсақбаевтың 100 жылдығы және өзге де көрнекті тұлғаларымыздың мерейтойы еліміздің түкпір-түкпірінде аталып өтуде. Осындай игі шараларға өнерпаздарымыз бен ақпарат саласы қызметкерлерінің қосқан үлестері зор. Алдағы уақытта да еліміздің ынтымағы мен бірлігінің дамуына елеулі еңбек сіңіресіздер деп сенемін, – деді Мәлік Отарбаев.

Жиында Шыңғыс Сайранұлы мәдениет және ақпарат саласының қоғамдағы маңызына тоқталды.

– Мәдениет – халықтың рухани болмысын айқындайтын маңызды сала. Ұлттық құндылықтарды сақтау, өнер мен шығармашылықты қолдау, мәдени

мұраны кейінгі ұрпаққа жеткізу – ортақ міндет. Ақпарат саласының да қоғамдағы орны ерекше. Жұртшылықты елдегі маңызды жаңалықтардан дер кезінде хабардар ету, атқарылып жатқан жұмыстарды ашық әрі нақты жеткізу кәсіби жауапкершілікті талап етеді. Шығармашылық ізденістеріңіз жаңа жобаларға, тың бастамаларға және жақсы нәтижелерге жол ашсын, – деді облыс әкімі.

Марапатқа ие болғандардың қатарында Алматы облыстық «Алатау арайы» газетінің Қарасай ауданындағы меншікті тілшісі, акын, жазушы Қуат Қайранбаев пен Жамбыл ауданындағы меншікті тілшісі Серік Сатыбалдиев те бар.

– Журналистика саласында жүргеніме 45 жылдай уақыт болды. Еңбегіміздің ескеріліп жатқанына қуаныштымын. Бүгінгі марапаттың жөні бөлек. Осындай сый-құрметке бөлеген Мемлекет басшысына алғысым шексіз. Еліміздің рухани тұрғыда түлеуіне бар ынта-жігерін салып жүрген бүгінгі марапат иелерін шын жүректен құттықтаймын, – деді Қуат Қайранбаев.

Осылайша, қаламның ұшымен, өнердің күшімен өңірдің өркендеуіне қажыр-қайратын арнаған жандардың мерейі тасып, еселі еңбегі лайықты бағасын алды.

– Бүгінгі отырыста облыстың әлеуметтік-экономикалық дамуына, тұрғындардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатының артуына тікелей қатысы бар маңызды мәселелер қаралды. Қабылданған шешімдер, енгізілген өзгерістер мен толықтырулар қолданыстағы нормаларды жетілдіруге, өзекті мәселелерді тиімді шешуге және тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Ендігі кезекте қабылданған міндеттердің сапалы әрі уақытылы орындалуын қамтамасыз етуіміз қажет, – деп сөзін түйіндеді

5 ҚАЗАН – МҰҒАЛІМДЕР КҮНІ

Білім, ғылым беті

Жауапты шығарушы – Айжарық КӨПТІЛЕУОВ

ЕҢБЕК ЖОЛЫН АУЫЛДАН БАСТАДЫ

Биылғы оқу жылында Райымбек ауданы Қақпақ ауылының тумасы Ермұрат Болатбекұлы өзі түлеп ұшқан Жәмеңке орта мектебінде педагог-психолог болып еңбек жолын бастады. Жас маман адамның мінез-құлқы мен ішкі жандүниесінің қыр-сырын тануға бала кезінен қызыққан. Ермұраттың айтуынша, ауыл мектебінде мұғалім, оқушы және ата-ана арасындағы өзара түсіністік пен байланыс жақсы жолға қойылған.

● Ақерке БИЖАН

Шекаралы өңірдегі халықтың білім саласында еңбек етуі тәуекелге бел байлау мен белгілі бір ұстанымдарды талап етеді. Әсіресе жастар үшін сирек қабылданатын шешім. Дегенмен өткен жылдармен салыстырғанда, бүгінде ауылға ат басын бұрып, білім саласында еңбек етуге ниетті жастардың қатары артып келеді. Оған әсер етуші фактор ретінде аудандағы жаңа өзгерістерді айтуға болады. Ермұраттың ауылға келуіне мектеп ұжымы дән риза. Ата-анасы осы ауылда тұратындықтан, ол үшін баспана мәселесі туындай қоймады.

Кей жағдайда тәлімгерлік мәселесі тек қағаз жүзінде қалып қойып, соның салдарынан жас маман бірқатар қиын-

дыққа тап болып жатады. Бұл тұрғыда Ермұрат Болатбекұлын жаңа жұмысқа баулыған тәлімгерге ешқандай сын айта алмаймыз.

Ауданының білім саласының дамуына үлес қосуға келген тағы бір жас маман – Аружан Қанатқызы. Ол 2004 жылы Алматы қаласында дүниеге келген. Қайнар академиясын психолог-педагог мамандығы бойынша бітіріп, Сағат Әшімбаев атындағы орта мектепке қызметке орналасты. Адам жанын түсініп, оған кәсіби қабілетінің арқасында ықпал етіп, мамандығының мақтанышына айналуды көздейтін Аружанның алдағы уақытта ауылда тұрақтап қалу ниеті де жоқ емес.

Мектепте оқушылардың білім алуымен қатар, қалыпты балалық шақты бастан өткеруі – мінез-құлқының орнықтылығы психолог маманның жауапкершілігінде. Оның басты міндеті – баланы қорғау, оқушының сана-сезіміне әсер ету.

Ермұрат пен Аружан сынды жас мамандардың еңбек жолын шалғайдағы елдімекенде бастап, келешекте ауыл әлеуетін көтеруге үлес қосуға деген ниеттері жан сүйсіндіреді. Олай болса, қос маманның білім атты үлкен жолға басқан қадамдарына сәттілік тілейміз.

Райымбек ауданы

Алғашқы ұстазым

Елімізде Мұғалімдер күні қарсаңында Оқу-ағарту министрлігі ұстаздарға алғыс білдіруге және олардың еңбегін дәріптеуге бағытталған «Ұстазым, ардақты ұстазым!» республикалық акциясын бастады. 29 қыркүйек пен 5 қазан аралығында өтетін акция аясында әрбір азамат өзінің ұстазы немесе тәлімгері туралы айтып, естелігімен бөлісіп, алғысын білдіре алады. Осы орайда мен үшін орны бөлек жан саналатын алғашқы ұстазым Наталья Стаценко-Соколова жайлы қалам тербеуді жөн санадым.

Наталья Васильевна – Кеген ауданы Шырғанақ ауылының тумасы. Әкесі Василий Иванович әкемнің досы, анасы Галия тәтей анамның әріптесі, ал өзі Нұрлан ағамның сыныптасы болатын. Алғаш рет мектеп табалдырығын аттағанда жас маман Наташа алдымыздан шығып, анама: «Елгүлді өзім оқытам» деп қолымнан ұстаған сәті бүгінгідей көз алдымда. Біз ата-анамыз бен мұғалім сенімінің үдесінен шығуымыз үшін ең тәртіпті, үздік оқушы болуға жарысатынбыз. Алғашқы ұстазым әріп танытып, сандарды, есептеуді, көркем жазуды, оқуды меңгертті. Ол кісіден қолымызға алғаш ине ұстатып, кесте тігуді де үйреткен еді.

Наташа апай қылқаламмен суретті керемет салатын. Жаңа жыл қарсаңында сыйлық салатын қағаз қалталарды өзі әрледі. Өн салуға, би билеуге баулыды. Ойлап отырсам, бірінші сыныпта күнде ән айтқан сияқтымыз. Наталья Васильевнаның «Ялла» тобының «Чайханасына» мың бұрала билеген кезінде екі қолы жыландай ирелендейтін. Жан жақты, ізденімпаз ұстаз деп осындай адамды айтса керек.

Екінші сыныптың күзінде жағдай күрт өзгерді. Апай бізден «Балалар, менің фамилиямды білесіңдер ме?» деп сұрады. «Стаценко» дедім елден бұрын. «Дұрыс, Елгүл! Бірақ мен бүгіннен бастап «Соколовам» деп неке жүзігін көрсетті. Сол сәттен бастап бейтаныс күйеу жігітті жек көріп кеттім. Екінші сыныпты аяқтағанымызда әлгі «жаман ағай» мұғалімді алып кетті. Кейіннен мектебіміз таза қазақша білім ордасына айналып, мен қазақ сыныбында оқыдым. Алғашқы ұстазымның ата-анасы да ауылдан көшіп кетті. Мектеп бітіргеніме 15 жыл тұлғанда Наташа ұстазымның дерегін тауып хабарластым. Қазір ол Шығыс Қазақстан облысы Алтай қаласының маңында тұрады. Орыс сыныптарына қазақ тілінен сабақ береді екен. Жылда кәсіби мерекеде хабарласып, құттықтап тұрамын.

Елгүл НҰҒЫМАНОВА
Кеген ауданы

Жас шеберлер жетістігі

Балқаш ауданы Бақбақты ауылындағы №1 Жамбыл атындағы орта мектепте көркем еңбек пәні мұғалімі Светлана Түменбаеваның жетекшілігімен оқушылар қолөнермен айналысуда. Олар жасаған көзтартарлық бұйымдар түрлі көрмелерде топ жарып жүр.

● Алтынай СЕЙІТКЕН

9-10 сынып оқушылары «Жайлау» атты шығармашылық композициясын табиғи жүнмен безендіріп, онда қазақ халқының дәстүрлі тұрмыс-тіршілігін, жайлаудың көрінісін және ұлттық құндылықтарды өз еңбектерінде көркем әрі әсерлі бейнелеген. Жұмыс барысында балалар жүнді іріктеп орналастыру, түстерді үйлестіру, бейне жасау және композицияны жинақтау тәсілдерін меңгерді. Әсіресе Аружан Алпысбай, Каусар Бошай, Алина Сәрсенбек, Әлия Сәрсенбекқызы, Инжу Тортай, Амина Талғат, Айзере Қонысбай, Малика Сейілхан, Аяла Өмірзақ есімді оқушылардың еңбегін ерекше атап өткен жөн.

Бұдан бөлек олардың қолдан тоқылған сөмкелері де асқан шеберлікпен жасалған. Бақбақты ауылының 60 жылдығына орай ұйымдастырылған көрмеде өз көзіммен көріп, тіпті бір қолсөмкені сатып алдым. Оны дайындауда 6-сынып оқушылары – Томирис Маратқызы, Айша Еркінқызы, Көркем Тенізбек, Аяла Онғарбай, Сезім Қалмағанбет, Аяла Жақсыбекқызы, Айша Бейкүт, Айханша Үйсінғали, Аралым Нұртай және тағы басқа қыздар атсалысқан. Светлана Науатбекқызының айтуынша, жұмыс барысында оқушылар тоқу өнерінің қыр-сырын меңгеріп, өздерінің шығармашылық қабілеттерін дамытуда. Әр оқушы өз қиялына қарай сөмкенің түсін, өрнегін, пішінін тандап, өзіндік ерекше бұйым жасауға тырысқан. Балалар сөмке, қобдиша, тоқыма бұйымдары, моншақ жасау, кесте тоқу өнерін меңгеріп, қазірден бастап нағыз еңбектің қадірін түсінген. Сонымен бірге қолөнер бұйымдарына деген қызығушылығы артып, халқымыздың ұлттық өнерін қадірлей бастаған.

Мұндай жұмыс оқушылардың еңбекке қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілетін шыңдай түсіп, ұқыптылық пен шыдамдылыққа тәрбиелеуде. Қолөнерімен көпшілікті тәтті еткендердің бірі Айша Еркінқызымен тілдескенімде, ол: «Өз қолыммен жасаған бұйым – нағыз еңбектің жемісі. Ал қолөнер – шығармашылық пен еңбектің үйлесімі», – деді.

Жас қолөнер шеберлері жасаған бұйымдарын сатып, содан түскен қаражатқа қажетті материалдар алады. Сөмкеге керек бауларды түріне қарай таңдайды. Сондай-ақ картина жасау барысында синтетикалық жүн мен қойдың жүнін пайдаланады. Олар «Шебер қолдар» қолөнер бұйымдарын сату арқылы шығармашылыққа қажетті құрал-жабдықтарды толықтыру жобасы бойынша көптеген көрме ұйымдастырып, бақ дарыған Балқаш ауданы тұрғындарының ғана емес, өңірге арнайы келген қонақтардың да ыстық ықыласына бөленуде. Әрине, мұның бастылығы шәкірттерін тек теориялық біліммен ғана шектемей, жастайынан осындай қолөнер бұйымдарын жасауға үйретіп, олардың қызығушылығын арттыру арқылы мектеп қабырғасынан-ақ кәсіптен нәсібін табуға баулып жүрген Светлана Түменбаеваның еңбегінің нәтижесі екені сөзсіз. Осындай нағыз еңбектің көрігін қыздыру арқылы №1 Жамбыл атындағы орта мектеп оқушылары өздерінің шығармашылық және көркемдік қабілеттерін дамытып, табиғи материалдармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда.

Бақбақты ауылы,
Балқаш ауданы

Ақталып бала күнгі асқақ арман

Тауқыметті бір тағдырды көз көрген-ді,
Сол күні-ақ арман, мақсат өзгерген-ді.
Аппақ кардай, ақ пейіл, бала көңіл,
Селт етіп, өз-өзіне сөз берген-ді.

Баланы бала құстай баптайтұғын,
Ұлт дәстүрін, тарихын сақтайтұғын.
Ұлағатты мен ұстаз боламын деп,
Ата-ананың арманын ақтайтұғын.

Жас шәкірт жанарынан жалын көрер,
Бойдағы ізгіліктің бәрін берер.
Ақталып бала күнгі асқақ арман,
Ұстаз болдым ұрпаққа тәлім берер.

Әр таңның қоңырауы соғылғалы,
Жандармыз болашақ жолындағы.
Оқушының нұр құйсақ зердесіне,
Жайқалады біздерге өмір бағы.

Марал МҰРАТҚЫЗЫ,
облыстық «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы
Талғар аудандық филиалының оқытушысы

КІТАППЕН ДОСТАСТЫРҒАН

Кітап – адамға білім беретін, ой-өрісін кеңейтетін асыл қазына. Ал сол кітаптың қызығын танытып, оқуға деген ынтанды оята-тын адамның орны ерекше. Бізге қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен сабақ беретін Дария Ерболатова – дәл сондай жан. Ол оқушыларға кітап оқудың адам өміріндегі маңызын үнемі айтып отырады. Өзі де кітап оқуды өте жақсы көреді.

Оқыған кітаптарындағы қызықты ақпарат пен пайдалы мәліметтерді үнемі бізбен бөлісіп отырады. Кейде біз естімеген деректерді айтып береді. Оның көп оқып, үнемі ізденіс үстінде жүретіні байқалады. Айтуынша, бір жылдың ішінде 40-тан астам кітап оқыпты.

Ұстазымыздың кітапқа деген қызығушылығы бізге де әсер етуде. Өткен оқу жылында апайдың бастамашы болуымен біз 8 кітап оқыдық. Алғашында осынша кітап оқу қиын сияқты көрінгенімен, біреуін аяқтап, екіншісін бастаған сайын қызығушылығымыз арта түсті. Дария Ерболатқызы кітап оқып қана қоймай, бізді де кітаппен достастыруға тырысады. Оқыған кітаптарымыз есте жақсы сақталуы үшін әртүрлі қызықты тапсырмалар беріп, арнайы сайыс ұйымдастырды. Онда оқыған кітаптарымыз бойынша сұрақтарға жауап бердік. Бұл сайыс менің есімде ерекше қалды. Өйткені мен жеңімпаз атандым. Оған қатты қуандым. Бірақ мен үшін ең маңыздысы кітапты мұқият оқысаң, оның әрбір оқиғасы мен кейіпкері есінде қалатынын түсінгенім болды. Сол жарыстан кейін кітап оқуға деген қызығушылығым одан әрі арта түсті.

Дария апай кітапты жай ғана «оқып келіндер» деп айтпайды. Оқыған шығармаларымызды сыныпта бірге талқылаймыз, кейіпкерлердің іс-әрекеті туралы ой-пікірімізді ортаға саламыз. Кейде бір кейіпкер туралы

сыныптастарымыздың пікірі әртүрлі болып шығады. Сонда ұстазымыз әрқайсымызға өз ойымызды айтып, дәлелдеуге мүмкіндік береді. Бұл бізді кітапты жай оқуға емес, оқығанымыз туралы ой түйуге үйретеді.

Бұрын бос уақытыма кітап оқуға үнемі ықылас таныта бермеуші едім. Осы күні кітап көрсем, оны тезірек оқып, мазмұнын білгім келіп тұрады. Оқыған сайын жаңа сөздер үйреніп, сөздік қорымның молайып келе жатқаны байқалады. Бір кітап бізді басқа заманға жетелесе, екіншісі адамның мінезін танытады, тағы бірі өмір туралы ойландырады.

Биыл қыркүйек айында елімізде кітап оқу марафоны басталды. Оның өткізілу тәртібімен танысып отырып, «Кітап оқытын педагог» деген бағытын көргенімде бірден Дария апай есіме түсті. Өйткені ол кітапты өзі ғана оқып қоймай, оқығанын шәкірттерімен бөлісіп, кітап әлеміне жетелейді. Өзімнің және сыныптастарымның кітап оқуға бет бұруына себепкер болды. Менің ойымша, кітап оқытын мұғалімнің сабағы да ерекше болады. Ол оқулықтағы мәліметпен ғана шектелмейді. Ал кітапты сүйетін мұғалімнің шәкірті де кітапқа бір қадам жақындай түседі. Сондықтан Мұғалімдер күні мерекесі қарсаңында Дария апайдың бізді кітаппен достастырып, оқуға, ізденуге және өз білімімізді сынап көруге үйреткені үшін газет арқылы алғыс айтқым келді.

Мәрмәр НҰРДӘУЛЕТҚЫЗЫ,
Т. Рысқұлов атындағы мектептің
6-сынып оқушысы
Талғар ауданы

1991 жылдың орта шені. Қазақстан әлі тәуелсіздік алмаған шақ, бірақ жетпіс жыл бойы он бес республиканы матап-байлап ұстап отырған одақ деген кендір арқанның тозығы жетіп, бырт-бырт үзіліп жатқан шағы еді. Ресей халқы Ленинградты Санкт-Петербург қылып өзгертеміз деп иулап жатқан. Сол бір ономастикалық науқанға Жамбыл Жабает атындағы көше де ілігіп кетеді. Қала белсенділерінің бір тобы ұлы жырау атындағы көшені Романовтар әулетінің отбасылық дәрігері Лештуктың атына беру туралы ұсыныс жасайды. Дәл осы сәтте Ленинградтағы Әлия Молдағұлова оқыған №140 орта мектептегі мұражайды жауып, ескерткіш-бюстін сыныптағы оқушылар ат қылып мініп, қорлайды. Белсенділер «Балалар бұл адамды танымайды, айтуға тіліміз келмейді» дегенді сылтауратып, оның да көзін құртуды ойластырады. Гүлзейнеп Сәдірқызы ол кезде «Егемен Қазақстан» газетінде тілші еді. Ленинградтағы «Атамекен» қазақ мәдени қоғамы президентінің орынбасары Тастемір Әбішевтің (кейіннен ҚР Президенті жанындағы Адам құқықтары жөніндегі ұлттық комиссияның хатшысы болып қызмет істеді) Қазақ радиосына берген сұхбатынан осы бір келенсіз жайтты есті сала газеттіңің ақпарат бөлімінің меңгерушісі Қайнар Олжайға барады. Екеуі қосылып, бас редакторға кіреді. Бас редактор – Шерхан Мұртаза. Естіген бетте Шерағанның қайратты мұрты онан сайын айбар шауып, тіккірейіп кетеді. «Әйода, ұш!» – дейді сөзге келместен. Бастық пәрмен берген соң жан қалсын ба, Гүлзейнеп Сәдірқызы буынып-түйініп, Ленинградқа ұшады. Тастемір Әбішекті тауып, қалалық ономастика бөліміне жолығады. Жамбыл жырларын жатқа созатын, соғыс жылдары қоршауда қалған қаланың байырғы тұрғындарымен сөйлеседі. Мектептегі Әлия ескерткішін барып көреді. Балалар ескерткіштің үсті-басына шимай-шатпақ жазу жазып, көздерін қаламмен тырналап шұқып тастапты. Қойшы, әйтеуір «Егемен Қазақстанның» тілшісі Ленинградта бір апта жүріп, екі жақтың уәжін тыңдап елге оралады. Арада екі-үш күн өтпей, қос мақала дабын болады. Қайнар Олжай екеуіне ортақ қылып «Ту ету мен тұл ету» деп тақырып қояды. Екеуі бірінен кейін бірі «Егемен Қазақстан» газетіне жарияланады. Қоғамда дүмпу пайда болады, қалыптасқан жағдай өкіметтің құлағына жетеді, өзге қоғамдық ұйымдар, азаматтар араласады. Көп ұзамай құрамында Ленинград қаласы Красногвардейский аудандық мәдениет комитетінің төрағасы Светлана Волчек бастаған делегация Алматыға арнайы атбасын бұрады. Қазақстандық өкімет мүшелерімен кездесіп, екі тарап бір мәмілеге келеді. Содан кейін-ақ «Жамбылдың есімін көшеден алып тастаймыз, Әлияның бюстін қоқысқа лақтырамыз» дегендердің екпіні басылып, еңсесі түседі. Жыр алыбының көшесіне ешкім тиіспейді, Әлияның мұражайы қайта жасақталып, бюсті қалпына келтіріліп, қайтадан мемлекеттік қорғауға алынады. Кейіннен сол көшенің бойынан Жамбыл атамызға арнап ескерткіш қойылады. Осылайша, журналисттің бір мақаласы үлкен істің бастауышына айнады. «Жамбыл Ленинградты қорғап қалса, сен Жамбылды қорғап қалдың», – деген екен әріптестері Гүлзейнеп Сәдірқызының еңбегін бағалап. Быыл жыр алыбы Жамбылдың 180 жылдығына орай құнды материалдың бірінші бөлімін алып, тарихи мақаланы автордың рұқсатымен қысқартып, қайыра жариялауды ұйғардық.

Осыдан біраз бұрын «Ленинград қаласындағы Жамбыл көшесінің атын өзгертп, Әлияның музейін жауып тастапты» деген сөз нісі қазаққа оңай тиген жоқ. Себебі ол екеуі де – атасы мен немересі болып, Отан іргесі бұзылып, қара орманымызға қауіп төнгенде бірі жалғызды жырыммен рух берсе, бірі қыршын жанын қиған еді ғой. Әлгі әңгіменің анық-қанығына жету үшін Ленинград қаласына жүрер алдында Жамбыл атамыздың басына тағзым етіп, бір ұсы топырағын түйіп ала кеткен едім. Ондағы – жаман айтпай, жақсы жоқ, революция бесігінің 900 күн мен 900 түн созылған қаармандық қорғанысына қанымызды да, жанымызды да, қолымыздағы барымызды да аямаған, біз үшін қаснетті қалада, қазақ халқының ұлы мен қызының аты қалмаса да, туған жерінен бір уыс топырақ қалсын деген ниет еді.

Әруағыннан айналайын, Жамбыл баба! Осындай бір түсініксіз заман басталды. Саясат пен өмірді, өмір мен тарихты шатастырып алғандаймыз. Біздің жаңа деп жүргеніміз ұзақ уақыт ұмытылған ескі болып шықты. Сөйтіп, жасаған еңбегіміз, төккен теріміз қайыр болмай, шайыр болды. Қашанда өткеннің жақсылығынан өнеге, жамандығынан сабақ алу – парыз. Онысыз ілгерілеу болмақ емес. Ақталуға айғақты дәлел іздеп, «жеке басқа табынушылық», «тоқыраушылық» деп ат қойып, өткенімізді өгейсітіп алдық. Сөйтіп, бүгінгімізге жетімсіреп келген жеткіншегіміз ертеніне сенімсіз болып, күндік тірлігімен ғана шектелуі күйі кешуде.

Ата, өзіңіз білесіз, Отанымыздың тәуел-сіздігіне көп сұғылып, тіпті елдігіміз жойылып кеткелі тұрған тұста «сен қазақ екенсің», «сен орыс екенсің», бір-біріміздің атымызды атауға тіліміз келе ме, келмей ме деп жатқанымыз жоқ, білек пен білек, жүрек пен жүрек бірігіп, қайтсек жауды жеңеміз деген тас-түйін бірілктен басқа ниетіміз болды ма? Бас көтеріп, қолына қару ұстауға жарағанымыз ұрысқа, елдегіміз аузымыздағыны жырып,

қырындымызды қырып, сол майданға жіберіп жатпадық па? Зады, осындай қиын жағдайда қолұшын беріп қана қоймай, арқалап, алып шыққан халық ол негр бола ма, шүрішт бола ма, ол казак бола ма, оған рахмет айту керек емес пе еді? Рас, кезінде біз ондай рахметтен, ондай жылы сөз, жылы қабақтан кенде болғанымыз жоқ. Кезінде ондай сөзді «Правдаын» араға күн салмай жазғанын да білесіз.

Біз жасаған көмегімізді пұлдайық деп отырғаннан аулақпыз. Бірақ бүгіндей бір халықтың ақ, адал еңбегін, маңдай тері мен таза жүрегін келер ұрпаққа айтып, жеткізгеніміз де абзал болар. Себебі, ол бір адамның ғана жасаған қайырымы емес, тұтас бір елдің жасаған жақсылығы, ерлігі, жан-пидалығы болатын.

Бір ғана мысал. Басқасын былай қойып, 1942 жылдың шыжыған шілдесінде Ленинград еңбекшілеріне Қазақстан жұртшылығының ауыл-аймағы, тайлы-таяғы болып жинаған 138 вагон азық-түлікті Казак КСР Жоғарғы кеңесі президиумының төрағасы А.Казакбаевтың өзі бастаған делегацияның апарып табыс еткенін айтсақ та жеткілікті. Сонда біздің халықтың өзі де жетісіп отырған жок еді-ау, бірде аш, бірде ток күйінде еді ғой. Ал қазақ халқының соғыс жылдарында 27600 ата-анасыз қалған, онын сыртында Совет одағы бойынша 1941-1945 жылдар арасында көшіп келгені бар, эвакуацияланғаны бар 93153 баланы құшақ жаы қабылдап, асырап-сақтағанын оңай шаруа еді деуге болар ма? Өздері қара нар көтере алмас қайғы арқалап жүріп, аялап қушқан жарын, мәпелеп өсірген балапанын майданға аттандырып отырса да, аналық парызым, азаматтық қарызым деп сол жетімектерді өз балаларынан кем көрді ме? Қайта оларға кзімнің бүтінін, тамақтың қоюын беріп, маңдайынан сипады. С.Киров қалап кеткен Ленинград пен Қазақстан арасындағы достығымыз соғыс кезінде де, соғыстан кейінгі қаланы қалпына келтіруде де орасан күшке айналды. Тіпті, 1943 жылы тамыздың 21-інде БК(Б)П Орталық комитетінің «Неміс басқыншыларынан шаруашылықтарды қалпына келтіру жөніндегі кезек күттірмейтін шаралар туралы» қаулысы шыға салысымен өзім дегенде өзегін жұдып беруге дайын қазақ халқы аянып қалмады. Оған бір мысал.

ТУ ЕТУ МЕН ТҰЛ ЕТУ

Басқасын айтпай-ақ, сол жылдары Қазақ КСР Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы болған Н.Ондасыновтың: «Жарты миллион ірі қара бірінен соң бірі іркес-тіркес қозғалған кезде ондаған шақырымға созылатын жер көлемін алады екен. Бұл ғажап суретті жердегі адамның көз алдына елестетуі мүмкін емес. Мен бұл көріністі самолетпен бақыладым», – деуі біле-білген адамға көп нәрсе аңғартып тұрған жоқ па?

Рас кезінде, казак халқының бауыр-малдығына сол жылдары үсті-үстіне жақсы лөбіздер, телеграммалар жолданып жатты. Мысалы, көрнекті Совет ақыны, Ленинградты қорғаушы А.Прокофьев: «Жамбылдың «Ленинградтық өнердерім» деген жырын жариялаған кез Ленинград халқының аса бір ауыр шағы еді. Міне, осындай халде Жамбылдың бұл өлеңі газеттерде жарияланды. Халықтың рухын көтеруде ерекше күшті көрінген жырды Ленинградтың радиосы күніне әлденеше рет оқып тұрды. Жыр ірі әріптермен теріліп, көшелерде плакат болып ілінді. Сол плакатты үймелесіп оқысып, көздерінен жастары сорғалаған талай адамды көрдім. Немістердің самолеттері төбеде ұшып, бомба тастап жүргенде, сонан қашып тығылудың орнына Жамбылдың жыры басылған газетті сатып алуға көшедегі киоскілерде кезекте тұрған адамдарды талай көрдім», – десе: «Жамбылдың бұл жолдамасын, – деп жазды В.Вишневский «Правда» газетіне 1942 жылы, – біз көз жасынсыз, қуанышты тебіреніссіз оқи алмадық: бұл хаттың құндылығы сонша, біз өзімізге күшті резерв қосып алғандай сезіндік. Қазақстан халқы бізге өзінің туысқандық сәлемін, махаббаты мен достығын жолдады да, қайратымыз сеселеніп ұрысқа кеттік». Ал 1942 жылы мамырда БК(Б)П Ленинград облыстық, қалалық комитеттерінің хатшылары М.Никитенко мен Кузнецовтың, Ленинград облыстық атқару комитетінің төрағасы Поповтың 1942 жылы 26 шілдеде, ал қалалық комсомол комитетінің 1943 жылы 10 мамырда казак халқының камқорлығы мен колдауына, туысқандық көмектеріне бас иіп, шын жүректен алғыс айтқандарын біз де ешқашан ұмытпаймыз.

Иә, адамзат баласына соғыстың салар жарасы ешқашанда ұмытылмақ емес. Дей тұрағменн қазір сол кандыбалак соғыстың қасіретін тез ұмытып, өткенге күдікпен қарайтындай жағдайға жеткен сияқтымыз. «Егер Ленинград қаласының аты өзгеріп жатса, Жамбыл көшесінің аты өз-өзінен алынып қалуы мүмкін, – деді бізге қалалық атком жанындағы көшелер атауы жөніндегі комиссияның мүшесі, Ленинград мемлекеттік қала тарихы музейінің аға ғылыми қызметкері Г.Никитенко. – Себебі, ол көшенің бұрынғы аты Романовтар әулетінің, оның ішінде, әсіресе, Елизавета Петровнаың өте сыйлы өкілі білімді отбасылық дәрігері Лештуктың есімімен аталған. Ал 1978 жылдан берілген Ә.Молдағұлова атындағы көшені міндетті түрде өзгертеміз. Себебі, біздер осы есімді айтқанда да, жазғанда да қатты қиналып жүреміз. Ол қызға ілінген тақта да жеткілікті. Ал Жамбыл көшесінің алыну-алынбауы туралы бұрынырақта сөз болғаны рас. Біздің әдебиетшілердің айтуынша, өлең аударма, оны кімнің жазғаны белгісіз дегендер де

болды. Бірақ көше 1952 жылдан бері аталып келгендіктен, мүмкін өз атында қалуы екіталай».

Сонда қалай, бүгінгі ұрпақ өткенді сызып тастап, артына топырақ шаша беретін болса, онда бүгінгіміздің қажеті қанша? Бүгіндей бір халық атынан берілген бағаның байыбына бармай, бүгінгі азын-аулақ комиссия мүшелеріне тізгінді ұстатқанын қалай түсінесіз? Егер ол адам сол халықтың тарихына тікелей қатысты болып, өз ісіне лайықты құрметін көрсө, ал ұрпақ алмаса келе саннан да, санаттан да жойыла берсе қалай болғаны? Мұны ел атына сын деп білеміз. Жамбыл жырларының құдіреті дәл сол уақытында, сол миңөтінде ерлікке пара-пар бағаланып, оған 1942 жылы 22 желтоқсанда ССРО Жоғарғы кеңесі президиумының Ленинград қорғанысында көрсеткен ерлігі үшін АС 13587 нөмірлі «Ленинградты қорғағаны үшін» медалінің берілуінің өзі-ақ бұлтартпас тарихи айғақ екенін айтқым келеді.

Ата, сіздің жырларыңыздың жалыны әлі басылмағанына қатары селдіреп бара жатса да, сол соғысты көрген, оның табын сезінген, қоршауда қалған ленинградтықтармен тілдескенімде куә болдым. Жамбыл көшесіндегі кішкене ғана шағын дүкеннің жанында қолындағы жемін кептерлерге беріп тұрған егделеу карт ананы сөзге тарттым.

– Дәл осы дүкеннің тұсында блокада кезінде екі бірдей сіңімл кезекте тұрып окка ұшты, – деді зейнеткер, Ұлы Отан соғысының II топтағы мүгедегі Ольга Семеновна Добравницка көзіне жас алып. – Өке-шешем де блокаданың құрбандары. Мен өз еркіммен Ленинград майданына барғанымда казакстандықтардың жасаған көмегі жайында көп нәрсен білдім. Әңгіменің қала мен көшенің атын ауыстыруға неге тірелгеніне түсінбеймін. Сонда Санкт-Петербург блокадасы дейміз бе? Жоқ, ешқашан. Біз қорғаныс кезінде ол қаладан айырылып қалғанда қайтер едік? Мұны жасап отырған жаңа өкімет басына келгендер. Оларға халықты бір нәрсемен алдаусырату үшін жаңалық енгізу керек болды. Ауыстырғыш болса, қалада Саперная, Артиллерийская, Почтамт деген көшелер толып жатыр, соларды ауыстырсын.

Біз айттып отырған Жамбыл көшесі басаяғы 500 метрдей ғана. Орысша айтқанда переулoк. Мәселе оның қысқалығы, тарлығында емес, оның бөтен босағада халқының бір жұрнағындай айғақтап тұрған атының өзі көңілге қуаныш.

– Жамбылдың кім екенін мен сізден кем білмеспін, – деп күлімсірей тіл қатты 62 жастағы зейнеткер, блокаданың шет жағын көрген Надежда Сидоровна Константинова. – Маған салса Жамбыл көшесінің атын оның «Ленинградтық өрендерім» деген бірауыз сөзі үшін-ақ қалдырап ем. Зады, Ленинградтың атын, оның көшелерінің есімін өзгерту – саяси қауіпті әрі күрделі нәрсе. Мен осылардың бәріне қарсымын. Қазір тіпті Ленинге қарсы үлкен насихат жүріп жатыр. Бірақ ол кісіге көзқарасымды өзгерту оларға оңайға түсе қоймас. Жамбыл – интернационалист ақын. Пендешілікті қойсайшы, егер бір нәрсе ұнамаса, соған қарай бар жамандықты сыпыра салуға дайын тұрамыз. Менің айтарым, бүгінгі ұрпаққа насихат жетпейді. Ал егер соларға,

басқасын қайдам, дәл Жамбыл жырының ленинградтықтар үшін қаншалықты ардақты екенін, оның маңызын түсіндіріп айтса, олар оны ұғар еді, қорғар еді.

Надежда Сидоровнаның осы сөзін растайтын бүгінгі ұрпақтың өкілін де тыңдайық. «Мен осы көшеде тұрамын, қызметкермін», – деді өзін таныстырған Галина Николаева. – Мен көшелердің бұрынғы атымен аталуын құптаймын. Мысалы, сізге дүниеге келгенде бір есім берілсе, оны орта жолда өзгертсе қалай болар еді?» Ал аты-жөнін айтудан бас тартқан оқушы қыз: «Маған бұрынғы есімдер ұнамайды, Жамбыл орысшаға келмейді», – деп жүре жауап береді. Осыған қарап «Өткенде белгі жоқ деп қарауға да болар? Ал сонда өткенсі бүгін қалай болмақ? Мені тұйыққа тірелге ойдан ленинградтық Тамара Александровна Мойконың жергілі де айқын ойлары алып шыққандай болды.

– Жақында Маркс алаңында болғанымда, бұрынғы қойылған ескерткіштердің бірі жоқ екен. Бұл жақсы емес. Өрине, ол ескерткіштер де кезінде теңіннен-тегің қойылмаған шығар? Хош. Ал бүгін дәл сондай құрметке лайық тағы бір адам табылып жатса, көнені бұзудың қажеті қанша?! Оны да апарып жанына қой. Жамбыл көшесі де сол сияқты. Қазір жұрт жаппай қаланың, көшенің атын өзгертуге әуестеніп кетті. Басшыларға «Көшелердің атын өзгерткенше, соның бойындағы қолын созған қайыршыларды, баскесер бұзақыларды, былықтарды жөнге салыңдар» дер едім. Мен Ленинградтың есімін де, көшелерін де басқаша елестете алмаймын. Бұл де Кеңес халқының тарихы емес пе? Осы атауларды өзгерте қойғаннан бірдене шыға қоя ма? Жақсы, Санкт-Петербург деп аталық-ақ, ат жегіп, ұзын көйлек киелік-ақ, ал бүгінгі халықтың рухы, санасы, көңілі қай дәрежеде? Мұны – халықтың шектен шыққан мұқтаждығын білдіртпеу үшін, әңгімені басқа жаққа бұрып, қалыңды алаңдату үшін жасалған саясат деп білемін. Қазір Николай патшаны дәріптеп, Лениннің рухына шабуыл жасауда. Тіпті өткеннің бөріне көз аларта берген соң ардагерлеріміздің өзі орден, медалін тауғаа жасқанып қалғандай. Ал бүгінгі өкімет басындағылардың осы қылықтарына келер ұрпақ уақыт өте келе баға бермесіне кепілдік бере ме?

Ленинградтың атын өзгерту-өзгертпеу бір мәселе. Бірақ тоқсанның бел ортасынан асқан жасында Ұлы Отан соғысы жылдарында осы тақырыпқа арнап үш мың жолдан артық өлең шығарған, қазақтың Гомері атанған Жамбыл халық поэзиясының алыбы, ССРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, қазақтың халық ақыны екендігіне ешкімнің шүбә келтірер қақысы жоқ. Бір ақиқат – Жамбылдың «Ленинградтық өрендерім» өлеңін сол кезде Алматыда жүрген орыс ақыны М.Тарловский аударғаны. Аударма Қазақстан Компартиясы орталық комитетінің бюросында бекітіліп, басылымдарда СОТА (ТАСС) хабарлары арқылы жарық көрді. Өлеңнің құдіреті болар, сонау Қыыр Шығыстағы Хабаровск қаласында Жамбыл көшесінің әлі күнге дейін аталуы біздің жүрегімізге қуаныш ұлатады.

Ленинград қаласы еңбекшілері мен казак халқының арасындағы достық дәнекері ретінде, соларға жасалған құрмет ретінде Қазақстан-да Көкшетау облысындағы бүтін бір аудан, Алматыдағы үлкен бір көше Ленинград қаласының атымен аталады. Мұны біз екі халық, қала арасындағы рухани көпір деп бағалаймыз, бағалай де бермекпіз.

Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында одақтың ең мықты тірегі болғаны былай тұрсын, есімі қазақ халқының Ленинградтағы өкіліндей болып келген Жамбылдың артында бүкіл бір қазақ ұлты тұрғанын ұмытпаған да жөн шығар?!

Жамбыл бабамыздың басынан алынған бір уыс топырақты сол көшенің бойындағы гүлзарда өсіп тұрған жас талдың түбіне төктім. Менің әрекетіме қарап тұрған саябақтың күтушілеріне: «Мұнда қазақ жерінің киелі топырағы жатыр», – дедім. Басын ізеп, күлімсіреді. Түсінді білем.

Гүлзейнеп СӘДІРҚЫЗЫ
Алматы – Ленинград – Алматы
30 шілде, 1991 жыл

ЖЫР АЛЫБЫНА ЖАҢАША КӨЗҚАРАС

мәселесін сөз еткенде, ақынның өмірі мен мұрасына қатысты іргелі еңбектерді айналып өтуге болмайды.

Бүгіндері айшықтап, зерделей қарайтын болсақ, ол заманынн солақай саясаты әдеби мұрамызды жариялап, тың мәселелерін көтеруге мүмкіндік бермесе де, ақын мұрасы бізге жеткенін анғарамыз. Иә, атағы әлемге жайылған дауыллаз ақын, асқан дарын иесі Жамбылдың ұлттық құндылықтарды ұлықтайтын, батырлық пен қаармандықты насихаттайтын, елін ерлікке шақыратын отты жырлары қазақ халқының тамыры тереңде жатқан тарихымен, бай халық ауыз әдебиетімен біте-қайнасып, ұштасып жатқандығы туралы ашық айтыла бермегендігі де ақиқат. Жамбылдың ақындығын баулыған жыр ортасы, ақындық айналасы туралы зерттеулерден Жамбылдың үлгі тұтып, өнеге алған мектебі Сүйінбай ақынмен қатар, қазақ әдебиеті тарихында өздерінің демократтық жыр-толғауларымен өнеге қалдырған ақын-жыраулар поэзиясы екенін айқын көреміз. Бұған дәлелді ақынның өз өлеңдерінен де табамыз. Ақын мұрасының халық ауыз әдебиетімен байланысының осыншалықты терең әрі бай болып келуінің өзі заңды құбылыс. Себебі Жамбыл ақынның шығармалары халық әдебиетімен тұтастықта байланыса өрбіген.

Жамбыл ақынның айтуынан жазылып алынып, хатқа түскен, десе де, ең аз зерттелген дастаны – «Бақ, дәулет, ақыл». Бұл дастан Жамбылдың 1982 жылы жарық көрген шығармаларының екі томдығына енген. Дастанның жанры аңыз деп көрсетілген. Ж. Жабаеттың ғұмырнамалық және шығармаларының әдеби-көркемдік әлемі туралы зерттеу жазған филология ғылымдарының докторы У.Қалижанов «Жамбыл» еңбегінде ақын поэзиясының тарихи негіздерін арнайы зерттеу барысында біркатар өлеңімен қатар, «Өтеген батыр», «Саурық батыр», «Сұраншы батыр» дастандарының жазылуына арқау болған тарихи оқиғалар мен сол кезеңдегі саяси-әлеуметтік жағдайды жыр нұсқаларын салыстыра

отырып талдайды. Ақынның өзі білген, өзі қатысқан тарихи оқиғаларды жырлап жеткізуін ғылыми негізде зерделеп, себеп-салдарын анықтай түскен. Әдебиеттанушы-ғалым Р.Әбдіғұлов зерттеу еңбегінде Жамбыл шығармашылығын зерттеу еңбегі беттерін ретінде ақынның жыр-дастандарын зерттеп, оларға ғылыми түсініктер береді. Сүйінбай мен Жамбылдың шығармашылығын және Жетісу, Алатау өлкесінің ақындық ортасын, шығармашылық телеологиясын жан-жақты талдап, тың кікірлер айтады. Халық поэзиясының көрнекті өкілі ретінде Жамбыл шығармаларының, әсіресе дастандарының кеңестік идеологияның сынаржақ пікірлеріне шырмалып, негізгі идеясын жеткізе алмағанын басты мәселе етіп көтеріп, дастан нұсқаларын салыстыра талдайды.

Қазақ халық ауыз әдебиетінің асыл мұраларының бірі саналатын «Қыз Жібек» жыры да Жамбыл шығарма-шылығының бір сағасымен киылысып жатады. Оның себебі Сүйінбай, Құлмамбет, Шөже, Жамбыл, Кенен, тағы басқа көптеген қазақ ақындары әр жылдары көршілес қырғыз жерін аралап, жиын-тойлар мен астарда қазақ ауыз әдебиетінің алуан түрлі шығармаларын жырлайтын болған. Бұл туралы деректерді қырғыз әдебиетшілерінің еңбектерінен де кездестіреміз. Жырдың Жамбыл нұсқасы туралы зерттеулер мен ғылыми пікірлер С.Садырбаев, К.Сұлтанов сияқты елдегі ғалымдардан, қырғыз зерттеушілерінен Гүлбара Омарова мен Батма Кебекованың еңбектерінен кездестіруге болады. Халқымыздың көнеден жеткен аса бай рухани жыр мұрасын келешек ұрпақ санасына жеткізу үлкен мұраттарды тұғызары шындық. Сондықтан да «Ел іші – атың кеніш» деп бекер айтағанын есте сақтау керек. Қаттегі ақпараттар мен мәліметтерді ел игілігі үшін елдің керегіне жарату жолында әдебиетшілердің еңбегі ерекше екендігін айшықтап өткім келеді. Өкінішке қарай, Жамбылдың төңкеріске дейінгі таңды-таңға ұластыра жырлаған эпикалық мол

мұрасының өте көп бөлігі бізге жетпегені белгілі. Десе де, ақын мұрасымен танысып, әр қырынан зерттеп, бүгінгі күн тұрғысынан баға беру – әдебиет зерттеушілерінің алдында тұрған үлкен міндет.

Жамбыл дастандарының тақырыптық-идеялық, стильдік, сюжеттік-құрылымдық, көркемдік-эстетикалық қырларын, тарихи негіздерін зерттеп, жамбылтануға үлес қосқан көптеген әдебиет зерттеушілері мен ғалымдардың еңбектерін қарастыра отырып, болашақта кеткен кемшіін тұстарын қайта зерделеп, мол құндылықтарының қатарында айрықша орын алатын қазақтың фольклорлық және эпикалық сарф өнерін асқақтатуға, өрістетуге сүбелі үлес қосып, артына өшпес мұра қалдырған жыр жампозының мұрасы ұрпақтан-ұрпаққа жетіп, әлі де талай ғасырларға жалғасатыны ақиқат.

Ақын мұрасы – халық мұрасы. Қазақ әдебиеттану ғылымының қоржыны да ақын шығармашылығы туралы тың зерттеулермен, жаңа заман көзімен жасалыған барлаулармен, пайым-түсініктермен толығып отыруы – заңды құбылыс. Таным мен тағылым тұрғысынан таразылай келе, ақын шығармаларындағы мифтік, аңыздық, эпсаналық сарындардың кенінен етек алуы бұрынғы дәстүрмен сабақтас екендігін айқындай түседі. Ақынның тарихи тақырыптарды халықтың фольклорлық мұрасымен ұштастыра жырлайтын «Өтеген батыр», «Сұраншы батыр», «Саурық батыр», «Көроғлы», шығыстың аңыз негізінде жазылған «Бақ, дәулет, ақыл» дастандары эпикалық жанрды ақындығын шебер игеруде қайталанбас дүниелерді тудырғанын айқын аңғартады.

Алмасбек МӘУЛЕНОВ,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Жамбыл атындағы филологиялық зерттеулер ғылыми орталығының жетекшісі, филология ғылымдарының докторы, профессор

ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА

1929 жылы қараша айының 26-сы күні Жаркент уезінің 49-бөлімшесіне қарайтын Қосағаш деген жерде аяқ астынан оба ауруының ошағы пайда болады. Аталған елдімекен Жаркенттен 70 шақырым, Қырғызсайдан (Подгорное) 60 шақырым қашықтықта орналасқан. Аумағы 3 мың шақырымды құрайтын жерде 302 жан тіркелген, 60 отбасы қыстап жатқан болатын. Негізінен Албанның Қожбанбет руының Қосқұлақ атасындағы Бөрте ауылы мен Батыршаның Есентай атасының ағамдары араласып қатар тұрған. Сонымен бірге Жарты, Шажа, Қоңырбөрік руларының да біраз аталары қыс-қыстап, жайлауға көшкенге дейін қанаттас отырған. Бұл мекен-тұрақтың қысы жеңіл әрі ишпалы бұлақтары көп, мал-жанға жайлы, шөбі шүйгінді. 1928-30 жылдары аталған аймақ аз уақыт болса да, Қарқара ауданының құрамына кірген. Осы уақытта қазақ даласының барлық аймағында ірі байларды кәмпескелеу науқаны қызып жатқан еді. Сол жылғы оқиғаның қорқынышы күні бүгінге дейін ел есінен шықпазаны былай тұрсын, обаның вирусын анықтайтын мамандардың өзіне құпиясын ашаған күйі тарих қойнауына кетті.

Аурудың алғашқы құрбаны Оразбай Атақожаұлының ауылынан шығады. Оразбай – осы өлкеге белгілі ірі байлардың бірі. Көзі ашық, көкірегі ояу адам болған. Арғы жұрты да осалдан емес. Мәселен, күні бүгінге дейінгі «Оразбайдың тамы», «Оразбайдың текшесі», «Оразбайдың жайлауы» деп аталатын жер-су атауларын атасақ та жеткілікті. Оқиғаның орын алуына себепші болған жағдай, аталған ауылдан 60 шақырым қашықтықтағы тауға отын алуға барған әйел екі баласымен қайтып келе жатып, жол-жөнекей бір мәлінді (мысық тектес терісі бағалы жабайы аң) ыңғайын тауып, ұрып алады. Үйге алып келген соң, күйеуіне: «Мынаның терісін сыпыршы, баланың басына тымас тігіп берейін, менің басым ауырып тұр», – деп жатып қалады. Күйеуі тез арада сойып, терісін тұздап, жайып қояды да, ол да жата кетеді. Алдымен әйелі, артынан күйеуінің лоқсып құсып, оның артынан дене қызуы көтеріле бастайды. Сол күні ауыл үлкендері Қырғызсайға кеткен. Ол кездері бұл елдімекен Қарқара ауданына қараған. Ол жактан кешейілдетте жеткен қызметтегі ауылнай Шәймерден Айтуарұлы мен жакын туысы Айтуған Бақайұлы екеуі келеді. Дене қызуы көтеріліп жатқан жандарды көріп, үйлеріне кетпей, қастарында біраз уақыт аялдайды. Алдымен құсып, артынан қызуы қатты көтерілген ерлі-зайыптылар, бірінің артынан бірі, бар-жоғы үш күннен соң көз жұмады. Ауыл адамдары алғашқы кезде аса мән бере қоймайды. «Құдай берді, Құдай алды» дегендей оймен жүреді. Айдың амаанында бір шаңырақтағы екі жанның тосын жағдайда қайтыс болуына айналасындағы қауым тегіс жиналып, оларды арулап жерлейді. Қайтқандарды мәңгілік мекеніне жерлеп келгеннен соң, осы шараға қатысқан адамдардың арасынан алғашқы қайтыс болған жандардың ауруына ұқсас белгілер пайда болады. Олардың да алғашқы өлген ерлі-зайыптарға тура ұқсас белгілері байқалып, алдымен құсып, артынан қызулары көтеріліп, бірінен соң бірі өледі. Бұл жайысқа оқиға алдымен Жаркентке хабарланады. Ол жактан 5 желтоқсан күні дәрігер Шкода екі көмекшісімен келіп, ауырған жандарды тексеріп, жағасын ұстаған. Ауыл адамдары шошып, бұл оқиғаны құзырлы орындарға хабарлау үшін Шәймерден мен Айтуған Қырғызсайға кетеді. Бұл жерден телефон арқылы Кегенге байланыса шығып, өз кезегінде олар Алматыдағы педиогоикалық институттың ректоры Санжар Асфендияров пен Халел Досмұхамбетовке баяндайды. Бұл аурудың оба (чума) екенін бірден біледі. (Х.Досмұхамбетов ҚазПИ-дің проректоры екен. «Кас боротұхас қамзип киригизги народа?» деген еңбегі жарық көрген). Оқиғаның асқынып бара жатқанын сезген С.Асфендияров ауылды қоршап, карантин жарияландар деп ескертеді. Тіптен оқиға орнына Санжар Асфендияровтың өзі келген делінеді. Бірақ мұрағаттық құжаттарда ол кісінің келгені туралы айтылмайды. Деректі жеткізуші – Алматы қаласының 80 жастағы тұрғыны Мәззіла Кәтіпқызы.

Алғашқы дабыл қағылған кезде Қосағашқа Добын, Қайшы, Гомба, Ұзынтам, Шоқал, Акқұмбас елдімекендерін де тізімге қосқан. Кейін Сұңқар, Дардамты, Ақтам ауылдарын бұл тізімнен алып тастаған. Желтоқсан айының 10 күні Алматыда шұғыл жиын өтіп, 11 күні арнайы тапсырма алған дәрігер Григорьевтің отряды жол тартады. 13 күні көмекшілерімен оқиға орнына жетеді. Олар келгенше 22 шаңырақтан 72 адам ауырып, 46-сы көз жұмған. Жаркент қаласындағы дәрігерлерді және әскери жасақ шығарып, айналасын түгелге жуық қоршауға (карантинге) алады. Бұл Қосағашқа келген бірінші отряд еді. Ал мұрағаттары құжаттарда оқиғаны алғашқы болып, 9 желтоқсан күні түн ішінде Алматыға хабарлаған шекара қызметкерлері деп айтылады. 10 желтоқсан күні Алматыда шұғыл жиын өткізіп, 12 адамнан таситын екі үлкен машина, үстінде дезинфекция жасайтын 1 жеңіл көлікті бекітеді. Мамандарға арнайы киімдер алу үшін Түркісб өлкесі бойынша баскарма бастығы С.Демировскиймен шұғыл байланысқа шығуды тапсырады. Тез арада есепшот ашып, 2000 сом (рубль) қаржы бөледі. Осы жұмыстарды басынан-ағына дейін атқарып шығуға бастық Ибрагимовті тағайындайды. Бұл топ Қосағашқа сағат үште аттанған екінші отряд болатын.

Қыс мезгілі басталысымен Алматы мен Жаркент арасына көлік қатынасы тоқтайды. Себебі қар қалып, жол азабы дегендей, көктем шыққанша, атпен ғана қатынас жасайтын кез. Тек хат-хабар таситын пошташылар ғана жүретін. Дәл сол күндері үш күн қатарынан қар жауып, жол қатынасын қиындатып жіберген. Соған қарамастан Алматыдан шыққан көліктер әуірімдеп жүріп

Алтынемелге дейін жетеді. Ары қарай тек қана мініс аттармен 38 сағат жол жүріп, Жаркентке таңғы сағат 5-те жетіп, оқиға орнына желтоқсанның 15 күні кешкі сағат 9-да ғана аяқ тіреген. Бұл кезде ауруды жұқтырғандардың саны артып, 29 үйге жетіпті. Желтоқсан айының 16-сы күні аспаннан аэроплан ұшырылып, қазақ, ұйғыр, дүңген тілінде жазылған хабарламалар тастайды. Орыстан әбден қорлық көрген жергілікті халық ұшақты көріп, одан бетер шошиды. Мәскеуде, мемлекеттің арнайы қадағалау бөлімінің басшысы Ефремовтің тапсырмасымен желтоқсанның 14 күні 4 дәрігер басқа көлікпен Жаркент бағытына төте жолмен шығады. Іле өзеніне келгенде өте алмай, 12 сағат бойы сол төңіректегі адамдарды қосып, көпір жасайды. Сөйтіп олардың мінген көлігі 5-ші күні оқиға орнына жетеді. Бұл отряд келген кезде 26 үйден 97 адам жұқтырып, оның 90-ы өлген. Олар келген соң, үш күннің ішінде 38 адамды оқшаулап бөлек ұстайды. Олардың ішінен кейін 4 адам жан тапсырады. Арнайы жасақталған ОГПУ адамдары ауылды басып қалады. ОГПУ өкілдері Совнормкомға тапсырма беріп, осы аймақтағы мемлекеттік құзырлы орындардың қызметкерлерін түгел дерлік жұмылдырады. Арнайы киімдермен

туады. Олай болса, зерттеуші мамандардың берген қорытындысын қарайық. Эпидемияны тоқтатып, ауру ауыздықталған соң, қалған ел-жұрт көктем шығысымен тауға қарай көшкен кезде Мәскеудің арнайы тапсырмасымен Попов және Санбактериялогия институтының арнайы зерттеушілер тобы 1930 жылдың 22 мамырынан маусым айының 20-сына дейін аталған аймаққа ауқымды зерттеу жүргізген. Бірақ оба дертіне нақты дәлел таба алмайды. Қортындылай келе, ғалымдар «Қосағашқа тағылған оба ауруының ошағы бар деген айыпты алып тастау керек» деген шешімге келеді. Бұл ауру мәлінінен келсе, демек осы жерден 60 шақырым қашықтықтағы мәлін жүрген жерде болуы керек еді. Тағы бір күдік туғызған көрші Қытай жактан келуі мүмкін деген болжам да жоққа шығарылады. Аталған жерде ешқандай да аурудың белгісі жоқ екенін дәлелдейтін сараптама қортындысын Мәскеудегі институтқа жібереді. Кейін осы оба ауруына байланысты академик Лазерев та өзінің зерттеу еңбегінде тілге тиек етеді.

Біз өз тарапымыздан Қосағаштағы қайғылы оқиғаны зерттеу барысында үш ерекше жайтқа көңіл аудардық. Біріншісі, осы оқиғаның сол

қолындағы қамшысымен бірнешеуін ұрып өлтіріпті. Біраз уақыттан соң, жаңағы атжалман өлген балаларын ініне қарай тасып жатқанын көреді. Осындай көзінің алдында өтіп жатқан түсі мен атжалманның ісіне қарап, Оразбай өзінен болжам жасапты. Ол да тегін адам емес. Арада бірнеше күн өткен соң, Мединені оңаша шақырып, былай деген екен: «Медине, сен маған бөтен емес, жакын туысымың, бірақ та мені жақсылап тыңдап ал. Біз түгелге жуық өлеміз, шамаң жеткенше бізді соңғы сапарымызға дұрыстап шығар». Көп уақыт өтпей-ақ аталған оқиға орны толмас қаралы қайғымен аяқталады. Шынымен, өлген адамдарды жерлеп, артында қалған дүние-мүліктерді өртеп, барлық істерді аяқтап, құзырлы орындардың адамдары да кеткен соң, Мединенің басы айналып, көзі қарауытып, мең-зең болып калса керек. Содан өзіне ықшамдап көр қазып, ішінде жатып алыпты. «Осыншама адамды өз қолыммен жерледім, өліктерді ары-бері тасыдым, мен неге тірі жүрмін?» деген ойлар әбден миын жесе керек. Қанша уақыт жатқанын білмейді, бір кезде абыр-сабыр дауыстардан ояна кетсе, тағы да әскери адамдар мен дәрігерлер келіп тұрғызып алыпты. Сақылдап тұрған әскерилер Мединеге:

ҚОСАҒАШТАҒЫ ҚАЙҒЫЛЫ ОҚИҒА

жасақталған дәрігерлер тобы келеді. Көрші Қырғыз Республикасының Қарақол қаласынан дәрігерлермен жасақталған Абрамов бастаған отрядты аттандырады. Олар желтоқсан айының 15 күні Ұзынтамға келіп тоқтайды. Оларға осы төнеректегі үйлерді және қыстаулардағы адамдары қадағалап, эпидемиялық жұмыс аяқталғаннан соң, Қарқолға жеткенше жолдағы ауылдарды да тексеруді бұйырады. Желтоқсан айының 27-сі күні оқиға орнынан 25 шақырым жерде Іле өзеніне тауу жерде ауырған адамдар бар деген хабарлама түседі. Никаноров өзі бастап барып, ол жердегі екі үйден 11 адамның жұқтырғанын анықтайды. Оларды оқшаулау орталығына алып келе жатқанда бір әйел баласымен қайтыс болады. Қалғандарын Қосағаштағы оқшаулау орталығына алып келеді.

Осы оқиғаға байланысты Мәскеуде өткен жиында РСФСР басшысы С.Сырцов, профессор Никаноровты мәжбүрлі түрде іссапарға жіберіпті. Бұл топ – Қосағашқа қарай кеткен үшінші отряд. Адам көріп, құлақ естімеген оқиға орын алып жатты. Алғашқы өлген адамдардың көрлерін қазып, тапсылымдық рәсім бойынша жер қойнауына тапсырады. Алайда артынан өлгендердің қабырға қазып, жерлеуге үлгермейді. Жерді тоң басып, қазу жұмыстары қиындық туғызған соң, кейбір өліктерді бұрынғы жерленген молалары қайта қазып, солармен бірге жерлейді. Оразбайдың Қарасаз жакта тұратын (Жүзбай тұқымы, руы – Албан, Алжан) құдасы ағайындарымен көңіл айтуға келіп, сүйекті жерлейтін кезде көпшіліктің тәуіпеніз деген ескертпесіне құлақ аспай, қабірге сүйекті қойып шығады. Іле-шала бұлар да осы аурудың құрбанына айналып, сол жерде қайтыс болады. Бұл келген қара өлімді ауыздықтап былай тұрсын, құзырлы органдардың араласуымен шұғыл түрде шешім қабылданып, әр жерден ор қазылады. Болмаған соң, өліктерді сол орға тастап, үстін өкпен көміп, оның үстінен су құйып, артынан топырақпен толтырған деседі. Ол ол ма, енді кезекте тігулі тұрған үйлерді сыртынан май шашып, түгелге жуық өртеген. Ең соңында сол жердегі қоныстың орнына дейін өртеп барып, ерң дегенде ауыздықтапты. Эпидемия аяқталды деген хабарламадан кейін Никаноров Алматыға қайта келіп, жиын өткізеді. Одан соң қаңтар айының 27-сі күні Қосағашқа қайтып келіп, ең алғашқы өлген адамның сүйегін көрден қазып алып, зерттегенде оба ауруының қоздырғыш вирусын таппай, дүдәмал ойда қалған. Нақты шешім де шығармаған.

Алматы облыстық мұрағатындағы құжаттарда (қор 179, 104, 1033, 1260, 1283 іс) оқиғаның қай күні, қалай басталып, аяқталғанын нақты көрсеткен. Эпидемияны алғашқы жұқтырған адам 28 қараша күні ауырады. Содан 9 қыстауда отырған 29 шаңырақтағы 151 адамның осы ауруға шалдығып, 119-ы қайтыс болған. Оның сыртында Тоғызбұлақтан 2, Зайлискийден 5 адам бар. Жалпы 1929 жылдың 28 қарашасы мен 1930 жылдың 5 қаңтар аралығында 126 адам осы аурудан көз жұмған. Бұл жерде Оразбаймен қанаттас отырған Қожбанбеттердің басқа да аталары болған және Жарты руынан да шығын болған. Осы оқиғаны зерттеу барысында Орталық (қор 82, 681, 687-іс) және облыстық мұрағаттарда, оқиғадағы деректі жеткізушілердің берген мәліметтерінде аз ғана сәйкессіздіктер болмаса, қалған деректердің барлығы расталып отыр.

Ал енді оқиғаның екінші кезеңіне келетін болсақ, онда осы аурудың қалай, қашан, нендей жағдайда пайда болған деген сауал

кездегі тірі куәгері – Қырманшы Атақожаұлы (1867-1940 жылдары өмір сүрген). Бұл кісі 1882-83 жылдары 15 жылға сотталып, соның соңғы 5 жылын Абай Құнанбаевтың ауылында өткізген (бұл туралы «Қырманшының хикаялары» атты мақала бар). Токсанбайдан тараған ұрпақтардың алдында мына сұмдық тажалдан қалайда тірі қалудың қамы тұрады. Сырт жакта жүріп, осындай оқиғалардан хабары бар Қырманшы, бір атаның жойылып кетпеуі үшін жас шамалары 5-6 мен 10-12 жас аралығындағы 21 баланы (13 қыз, 8 ұл) Қосағаштан Тоғызбұлақа көшіріп, бөлек үйге оқшаулап ұстайды. Әйелі мен келініне үйден ешқайда шықпауға және жакын ағайындарына дейін тілдесуге тыйым салыпты. Тек қана дәрет сындыруға рұқсат еткен. Балаларға дәрігерлерден алған спиртпен күніне үш мезгіл залалсыздандыру шараларын жасап, ауруды жұқтырмаудың барлық шарасын қолданып баққан. Бір күні көрші отырған үйдің түнлігі ашылмай қалады. Келіні: «Ата, мен ана үйге барып, түңлігін ашып, от жағып, ауыздарына су тамызып келейін», – депті. Қырманшының «Бармайсың, болмайды!» дегеніне қарамай, келіні: «Қалай дегім шыдап отырам? Тез барам да қайтам», – деп үйден шығып кетіпті. Аз уақытта соң қайта келіп, «Ата мен келдім» десе, «Сол жерде отыра тұр» деп ақсақал есікті бекіте қойыпты. Айтқанындай, сәл уақыттан соң, келіні де қисайыпты. Кеш батып, қараңғы түскен уақытты күткен қария керегенің арт жағын пышақпен тіліп, жаксы аттарға тылсым аурудан тығып ұстап отырған балаларды мінгестіріп, кішіректерін қоржынға салып, Шалкөдеге тартыпты. Сол жерде бір құдасының үйіне апарып жасырған екен. Бірақ та осы әйелдің сүйегін жерлеген жерден қазып алып зерттегенде де оба вирусы табылмаған. Бұл оқиғадан аман қалған сол балалар өніп-өсіп, үйлі-баранды болып, ұрпақтары бүгінде жан-жақта өрбіп отыр. Өзіміз де сол кісілерді көріп өстік. Қазақта «Көп жасағаннан сұрама, көпті көргеннен сұра» деген осы болар?! Қырманшы ел кезіп жүріп мұндай сұмдықтардың біразын көрген. Бір атаның ұрпағының жойылып кетуінен сақтап қалған ардақты адам. Қырманшы айдауда жүріп, Абайдың елінде болған. Сол жактан ауылынан аттанарда, Абай атының тізгіні мен шыбырың ұстап тұрып: «Үйіңе аман-есен жеткен соң, ауылыңның үлкендеріне менен сәлем айт, отырған қоныстарынан басқа жакқа көшсін», – депті. Елге келген соң, Абайдың айтқан сәлемін ауыл үлкендеріне жеткізіпті. Қырманшының айтқанына аса бір ден қойып, көңіл аудармаса керек. Ақыры орны толмас қаралы оқиғамен аяқталды. Бұл жерде Абайдың көріпкел, көрегендігіне бір рулы ел емес, тұтас бір аймақтағы жасап жатқан жалпақ жұрт куә болды.

Екінші, осы оқиғаның басты куәгері – Медине Андасұлы атты кісі. Медине ғасыр жасаған ерекше денсаулықтың иесі және нағыз қаһарман адам деп айтуға негіз бар. Осы оқиғаны зерттеуге келген дәрігерлердің өзі жағасын ұстап таңғалған екен. Ауру басталмай тұрып Оразбай түс көріпті. Үйінің жанындағы екі алып бөйтерек тамырымен қопарылып құлапты. «Жапырақтары дірілдеп жатыр екен» деп жайсыз түсінен оянады. Ертенгі асты ішкен соң, бидайды көлікке артып, діңіменге қарай жол тартады. Ұнды тартып болып, қанарды өгізге өңгергелі жатса, үлкен бір атжалман бұрыштан қызылшақа балаларымен келіп, қанардың бір бұрышын тесіп, ұңға ауыз салады. Мұны таңырқай қарап тұрған Оразбай

«Осы ауылдың малдарын, тіптен ит-мысықтарына дейін көрсетесің. Бізде барлығы тіркеуде тұр. Тексереміз», – депті. Медине Оразбайдан қалған мал-жанын, итіне дейін көрсетіп береді. Содан осы топпен келген бас дәрігер Мединенің түгелге жуық денесін және қанын алып тексергенде, ешқандай ауру белгісін таба алмапты. Келген комиссия эпидемиялық жұмыстарын аяқтап, қайтқалы жатқанда Медине бас дәрігерден: «Мен неге ауырмадым?» – деген сұрақ қойыпты. Сондағы дәрігердің бар айтқаны: «Сіз адам жерлеген кезде және осы жұмыстарды атқарғанда ешқандай жірікпенбей істегенсіз», – деген көрінеді. Сол Медине ақсақал 97 жасқа келіп өмірден өтті. Осы өлкедегі атакты аңшы, әсіресе, аю алуда мұндай жан бұл өлкеде бұрын-соңды болған емес дейді көрген жандар. Осы оқиғаны бізге жеткізген Бекжан Мединеұлы Талғар ауданына қарасты Алмалық елдімекенінде 2023 жылы 75 жасында қайтыс болды. Ұрпақтары күні бүгінге дейін бар.

Үшінші, осы оқиғаға байланысты Шалкөде ауылының тұрғыны Жанис Өзбекөвтің (2015 жылы 90 жасында қайтыс болған) айтқаны: «Менің жасым 5-те еді. Келген дәрігерлерге біздің үйдің жанынан үй тікті де, шешеміз соларға тамақ жасады. Сол кезде үйдегі кісілердің айтқаны есімнен кетпейді. Ауырып жатқан адамның қанын алып, шошқаға құйған кезде вирустың күштілігі соншалық, шошқа тұяғын серіппеген күйде өліпті. Тағы бір әңгімесінде киіз үйлерді өртеп жатқанда Оразбайдың шаңырағының бір керегесі жанбай қойған. Май шашса да, өше беріпті. Сөйтсе керегеді «Құран Кәрім» ілулі тұрыпты. Бұл тажалды қазақта оба, қара өлім деп бекер атамаған».

Бұл ауру қайдан шықты деген сауалға жауап таппағанда, Оразбайдың дорбасын тескен атжалмандардан емес пе деп те ойладық. Алайда Попов бастаған комиссияның берген зерттеу қортындысы бұл болжамды растамады. 1928 жылы 16 тамызда ірі байларды кәмпескелеу жөніндегі партия комиссиясының отырысында «Кәмпескеге дайындық және оны өткізудің тәртібі туралы» хабарлама шыққан. Осы хабарламаны қырқүйек айында жариялаған. Бұл дегеніміз күннің суытып, ақ қар, көк мұзда қарлы боран, қыстың қаңтарына таяған уақытты әдейі белгілеген. Демек, Оразбайдың малын ортаға алу үшін қолдан жасалған құпия іс пе деген ой да болды. Оразбайдың қайын жұрты да белгілі бай Иса Бірімтайұлы болатын. Бірімтайдың жалғызы Айке – Атақожаұлы келіні, Айтуар деген баласының әйелі. Исаны 1928 жылы Алматыда қамауға алып артынан Оралға жер аударған. Осы көрсетілген құжат Иса Бірімтайұлына қатысты. Егер де басында көрсетілген мәлінге тікелей байланысты десек, тағы бір оқиғаны айтқан болар едік. Менің бала күнімде Шалкөде жайлауындағы «Орта жайдақ» деген жерді қыстайтынбыз, 1973 жылы қыстың күні әкем тура осы деректе айтылатын мәлімді ұстап алғаны есімде. Тіптен сойып терісін алды. Кейін студент экпелерім қалаға апарып, пальтоларының жағасына тіктіргені бар. Егер осы аурудың вирусын тасымалдайтын дәл осы мәлін болса, онда менің де әкем ауыратын еді ғой деп ойлаймын. Қалай болғанда да осы оқиғаның ашылмаған бір құпиясы бар сияқты көрінеді. Сөз соңында айтарымыз, Қосағаштағы қайғылы оқиғаға санаулы уақыттан кейін 100 жыл толғалы отыр. 1929 жылдан бастап күні бүгінге дейін осы аурудың белгісін анықтау мақсатында жыл сайын құзырлы орындардың мамандары зерттеулерін жүргізіп қайтады. Бірақ ешқандай белгі жоқ, құпиясын күні бүгінге дейін ашпай отыр. Енді осы іспен Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі көрші Ресейден осы оқиғаға байланысты қандай да бір шешім қабылданы туралы шығарған құжаттына сұрау салса демекпіз. Өйткені, оқиғадағы құрбан болған жандардың ұрпақтары білуі керек. Бұл дегеніміз Қазақстан тарихына тікелей қатысы бар, ақиқатын айқындайтын аса құнды тарихи дерек және де аруақтардың алдындағы борышымыз!

Оқиғаны зерттеу барысында қол ұшын берген Орталық мұрағат директорының орынбасары Мәззіла Жылысбаеваға, Үйғыр ауданы Қырғызсай ауылының тұрғыны Жанәбіл Смадиұлына, Ақтам ауылынан Рауан Шәймерден, Әділет Темірбековтерге, Алматы қаласынан Құралай Кәтіпқызы, Зәріп Бидайбек, Мамытжан Нұрлыбаев, Мұрат Отаршиевтерге және Қырманшы Атақожаұлының немересі Ермек Нұрхалықұлына алғыс білдіреміз.

барысында Қазақстан мен Қытай арасындағы ықпал алуға қатысушылар үлес қосып жүрген калам-ақша ағынының өсуіне байланысты. Алғыс хаттар мен сертификаттар беріліп, құттықтаулар айтылды. Соңынан қатысушылар өзара пікір алмасып, өзара қарым-қатынастарын нығайтуға бағытталған сұрақтар бойынша пікірталас өткізді. Кейін конференцияға қатысушылар CNPC өндіріс нысандарына барып, қызығушылық танытып, танысуға барып, барып жатқан жұмыстармен танысуға алды.

Жиында алғашқы болып сөз алған Қазақстан журналистер одағының жауапты хатшысы Байғалин Назаров конференцияға қатысушы қос тарап мүшелерін осынау игілікті шараның басталуымен құттықтап, ұйымның жұмысы мен болашақтағы жұмыстары жайында кеңінен баяндап өтті. Ол өз сөзінде 1999 жылы құрылған ірі қоғамдық бірлестіктің 20 жылдығына орай, 2019 жылғы 19 желтоқсанда өткізілген жергілікті тілшілерінің атқарып жатқан жұмыстары, оларға ұйымның қолдауы мен қолдаушылардың қолдауы жайында жалпы бағалау жасап, жергілікті тілшілердің жағдайларға тоқталды. Назаровтың сөзіне қосымша, журналистер одағының негізгі міндеті – қоғамның өмісін, мәдениетін, тарихын, құндылықтарын қорғау, оны дамыту, тарату және насихаттау. Назаровтың сөзіне қосымша, журналистер одағының негізгі міндеті – қоғамның өмісін, мәдениетін, тарихын, құндылықтарын қорғау, оны дамыту, тарату және насихаттау.

Қонақтар тарапынан конференцияның ашылуында сөз сөйлеген Қытай Журналистер одағы хатшылар басқармасының бас хатшысы Инь Лучжун ұйым атынан Қазақстанның журналистика саласындағы барлық әріптестерін қолдау көрсеткені үшін шынайы алғысын білдірді. Биыл – Шаңхай ынтымақтастық ұйымының құрылғанына 25 жыл, сондай-ақ Қытай мен Қазақстанның мәдени алмасу жылы екенін ескерткен ол «Бір белдеу – бір жол» бастамасын алғашқы болып қолдаған көрші мемлекетпен тарихи байланыс тұрасында тоқталып өткен.

– Мына цифрлық дәуір Қытай мен Қазақстанның ақпарат саласында өзара ынтымақтаса дамудың тың кеңістігін ашып, оған жаңа дәуірлік мазмұн беріп отыр. БАҚ саласындағы практикалық ынтымақтастықты тереңдету – екі ел арасындағы тұрақты әрі жан-жақты стратегиялық серіктестікті нығайтатыны сөзсіз, – деген баяндамашы екі арадағы сапалы контенттің жеткіліксіздігі, ақпарат тарату арналары арасындағы үйлесімнің әлсіздігі сияқты мәселелер әлі де бар екенін айта келе,

алдағы уақытта атқарылар жұмыстардың жобасын ұсынды.

Алқалы жиын барысында Қазақстан тарапынан Орталық Азия – Қытай журналистік зерттеулер қауымдастығының төрағасы, Абай атындағы Қаз ҰПУ өкілі Гүлмира Сұлтанбаева «Цифрлық Жібек жолы және академиялық синергия: Қазақстан мен Қытайдың бірлескен зерттеулері мен медиакommunikацияларының жаңа көкжиегі» тақырыбында; Аблай хан атындағы Қаз ХҚӨТ магистранты Артур Исауленко «Цифрлық Жібек жолы жасанды интеллект дәуірінде: жасанды интеллект Қазақстан мен Қытайдың медиакөшпестігі мен өзара түсіністігін қалай өзгертеті?» тақырыбында, Тұран университетінің өкілі, философия ғылымдарының докторы Айтолқын Әшімова «Орталық Азия жасанды интеллектті қалай сөйлетеді: медиа, қоғам және цифрлық егемендік» тақырыбында ой толғаса, қонақтар жағынан Қытай мұнай корпорациясы медиа орталығының директоры, Қытай мұнай корпорациясы журналистер қауымдастығының төрағасы Хо Хуиминь «Қытай мұнайы» газетін халықаралық тарату жұмысы туралы, Қытайдың Орталық радио-телевизион стансасының Астанадағы тілшісі Чжан Юяо

ФОРУМ

ӘДІЛЕТТІ ҚОҒАМНЫҢ ТІРЕГІ

Құқықтық сауатты, жауапкершілігі жоғары әрі ел болашағына бейжай қарайтын жас ұрпақ қалыптастыру – бүгінгі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі. Осы бағыттағы ауқымды жұмыстардың ағынын айшықтайтын «Жас құқық қорғаушылар» облыстық форумы Еңбекшіқазақ ауданы Сатай ауылындағы қазақ орта мектебінде өтті.

● Құралай МҰРАТҚЫЗЫ —

Облыстық білім басқармасының 2026 жылға арналған «Заң мен тәртіп» идеологиясын іске асыру жөніндегі жұмыс жоспары аясында ұйымдастырылған іс-шараға облыстың жалпы білім беретін ұйымдарындағы «Жас құқық қорғаушылар» клубтарының мүшелері, педагогтер, құқық қорғау және мемлекеттік органдардың өкілдері қатысты. Форумның басты мақсаты – озық педагогикалық тәжірибе мен инновацияларды дәріптей отырып, жас құқық қорғаушылармен бірлесіп, заң мен тәртіп қағидадарын кеңінен насихаттау.

Форум барысында жасөспірімдердің құқықтық сауаттылығын арттыру, заң талаптарын сақтау, құқықбұзушылықтың алдын алу және оқушылар арасында құқықтық мәдениет қалыптастыру мәселелері талқыланды. Қатысушылар құқық пен

міндет, жауапкершілік және қауіпсіз орта қалыптастыру жөнінде өзара пікір алмасып, өз оқу орындарындағы тәжірибені ортаға салды.

Форум «Заң мен тәртіп» қағидатын іске асыру барысындағы әр мектептегі жұмыстың жай-жапсарын таныстыратын көрмеден басталды. Әр ауданнан келген оқушылар мен педагогтер өз мектеп қабырғасындағы жұмыс барысына тоқталып, форум қонақтарының сұрақтарына жауап берді.

Форум қатысушыларын құттықтаған облыстық білім басқармасы басшысының орынбасары Диана Онбырбаева білім беру саласында заң мен тәртіпті сақтау бағытында жан-жақты жұмыстар жүргізіліп жатқанын айтып, «Жас құқық қорғаушылар» жобасына биыл 35 білім беру ұйымы қосылғанын тілге тиек етті.

Жиындағы маңызды тақырыптардың бірі цифрлық кеңістіктегі қауіпсіздік

болды. Мамандар жастарға интернет-алаяқтық, дропперлік және қаржы пирамидалары секілді заманауи қауіптердің алдын алу жолдарын түсіндірді. Нақты қылмыстық істердің салдары айтылып, арнайы бейнеүзінді көрсетілді. Алматы облысы бойынша экономикалық тергеу-тексеру департаментінің аса маңызды істер жөніндегі жедел уәкілі Меруерт Еркінқызы «Сандық тұзақтар: интернетте өзінді қалай қорғауға болады?» тақырыбында баяндама жасап, кибералаяқтық жайында кеңінен айтып өтті. Сондай-ақ іс-шара барысында құқық қорғау органдарының, білім саласының қызметкерлерімен қатар оқушылар да баяндама жасап, жас құқық қорғаушы ретіндегі мақсаты жайында сөз қозғады. «Заң мен тәртіп» тақырыбы, қоғамдағы қауіпсіздік мәселесі тек мемлекеттік органдардың немесе ересектердің міндеті емес, жасөспірімдерге де үлкен жауапкершілік жүктейтінін айтты.

«Қоғамдық тәртіпті сақтау, өз құқығын білу, өзгелердің құқығын құрметтеу, буллингке жол бермеу, қауіптің алдын алу – әр оқушының азаматтық ұстанымы. Егер әр оқушы, әр азамат осы қағиданы ұстанса, онда еліміз әлемдегі ең қауіпсіз елдің бірі болар еді», – деді Талғар қаласында орналасқан А.Байтұрсынұлы атындағы №7 мектеп-лицейінің оқушысы Алдияр Серік.

Форум аясында патриоттық әндер шырықалып, «Карабин шоуы» да көпшілік назарына ұсынылды.

Бүгінгі жас құқық қорғаушы – ертеңгі саналы азамат. Оның заңды білуі, әділдікке ұмтылуы, жауапкершілікті сезінуі мен қоғамдық ортаға немқұрайлы қарамауы – ел болашағы үшін маңызды құндылықтар. Еңбекшіқазақ ауданында өткен «Жас құқық қорғаушылар» облыстық форумы да осы идеяны айқын көрсетті.

Еңбекшіқазақ ауданы

ЗАҢ МЕН ТӘРТІП

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев қоғамда «Заң мен тәртіп» қағидатын орнықтыру, заңдылықты нығайту және заңға бағынатын мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру жөніндегі саясатты дәйекті түрде жүргізіп келеді. Бұл ретте құқықбұзушылықтың алдын алу жөніндегі профилактикаға және мемлекеттік қызметшілердің дербес жауапкершілігін арттыруға ерекше мән беріледі.

«Тәртіпке бағынған құл болмайды» деп даңқты батыр Бауыржан Момышұлы айтпақшы, бұл мәселе бүгінде су саласында да өте өзекті болып тұр. Осы мақсатта ҚР Су ресурстары және ирригация министрлігі ҚР Бас прокуратурасымен бірлесіп, республикалық және өңірлік деңгейлердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар мен ведомствоаралық өзара іс-қимылды қамтитын Жол картасын әзірледі. Сонымен қатар 2026 жылға арналған әдеп жөніндегі уәкілдер жұмысының үлгілік жоспары шеңберінде министрлік сыбайлас жемқорлық және өзге де құқықбұзушылықтың алдын алу бойынша жүйелі профилактикалық жұмыс жүргізуде. Осы мақсатта бассейндік су инспекциялары мен министрлікке бағынысты ұйымдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы семинарлар өткізу, қызметтік әдеп нормаларын түсіндіру, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін қарау және қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелеріне баруды көздейтін көшпелі іс-шаралар кестесі жасалды.

ЦИФРЛАНДЫРУ

Жаңашылдыққа бастайды

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған 2025 жылғы 8 қыркүйектегі «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Жолдауы – еліміздің алдағы даму бағытын айқындайтын маңызды саяси құжат.

Президент кезекті Жолдауында қазіргі заманның басты өзгерістерінің бірі – цифрландыру мен жасанды интеллектінің қарқынды дамуы екеніне назар аударды. Бұл үдеріс экономикаға ғана емес, білім беру, мемлекеттік басқару, мәдениет, кітапхана ісі сияқты көптеген салаға да жаңа мүмкіндіктер әкелуде.

Бүгінде технология күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Ақпаратты жылдам алу, электронды қызметтерді пайдалану, білімді онлайн меңгеру – заман талабына сай өмір сүрудің бір көрінісі. Жолдауда жасанды интеллектінің дамытуға, цифрлық технологияларды тиімді пайдалануға және еліміздің технологиялық мүмкіндіктерін арттыруға басымдық берілді. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін ең алдымен білімді, ізденімпаз және цифрлық сауатты ұрпақ қажет.

Технология дамыған сайын кітаптың маңызы төмендемейді. Керісінше, ақпарат көп заманда дұрыс ақпаратты тандай білу, сыни ойлау және білімді терең меңгеру бұрынғыдан да маңызды. Осы орайда кітапханалардың қоғамдағы рөлі де өзгеріп келеді. Заманауи кітапхана – кітап

сактайтын мекеме ғана емес, ақпараттық, мәдени және білім беру орталығы.

Кітапхана оқырманға дәстүрлі әдебиеттермен қатар, электронды ресурстарды пайдалануға, жаңа технологияларды меңгеруге және ақпараттық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Біздің міндетіміз – заман өзгерісіне бейімделіп, білім мен технологияны ұштастыра отырып, ұлттық құндылықтарды сақтай білу.

Ендеше, жаңа дәуірдің мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, білімді, мәдениетті, технологияны меңгерген ұрпақ тәрбиелеу – баршамызға ортақ міндет.

Ақтолық ЖАҢАБАЕВА
Жалағаш ауылдық кітапханасының қызметкері
Кеген ауданы

БРИФИНГ

Өңірлік коммуникациялар қызметінің ақпараттық алаңында өткен баспасөз мәслихатында облыстық экология департаментінің бөлім басшысы Раушан Мұхамжанова қоршаған ортаның жай-күйіне барынша әсер ететін ірі кәсіпорындардың қызметі мен экологиялық жүктемені төмендету бойынша қабылданып жатқан шаралар жайлы хабардар етті.

Қоршаған ортаға камқорлық

● Айжарық КӨПТІЛЕУОВ —

– Облыс аумағындағы 3 326 кәсіпорынның 51-і қоршаған ортаға теріс әсер ететін 1-санатқа жатады. Қоршаған ортаға түсетін жүктеменің төмендеуіне қол жеткізу мақсатында кәсіпорындар өндірісті жаңғыртып, заманауи тазарту және автоматтандырылған мониторинг жүйесін енгізуде. Шығарындыларды азайтып, қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіруде және ресурстарды қайта пайдалануда. Маңызды бағыттардың бірі – эмиссияларды автоматтандырылған мониторингтеу жүйесі. Мұндай жүйе шығарындылардың көлемі мен құрамын нақты уақыт режимінде тіркеуге және алынған деректерді уәкілетті мемлекеттік органға автоматты түрде беруге мүмкіндік береді. Осындай кәсіпорынның бірі – «Almaty Insulation» ЖШС. «Қайрат» индустриялық аймағында орналасқан бұл кәсіпорында 2024 жылдың қыркүйек айынан бастап эмиссияларды автоматтандырылған мониторингтеу жүйесі жұмыс істейді. Жауын-шашыннан пайда болатын сарқынды сулар ұшыатылы тазартудан өтіп, өндірісте қайта пайдаланылады. Минералды мақта қалдықтары брикеттерге қайта өңделіп, өндірістік процеске енгізіледі. Тағы бір ірі нысан – Алматы ЖЭО-3. Мұнда реконструкциялау аясында көмірмен жұмыс істейтін генерациядан табиғи газбен жұмыс істейтін заманауи бу-газ қондырғыларына көшу көзделген. Бұл стансаның атмосфералық ауаға әсерін айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта ЖЭО-3 шығарындылары жылына шамамен 13,97 мың тоннаны құрайды. Ал бу-газ қондырғылары негізгі жұмыс режиміне көшкеннен кейін шығарындылар көлемін жылына 90 пайызға дейін төмендету болжанауда, – делі спикер.

Баяндамашының айтуынша, «Жетісу Вольфрам» ЖШС-да автоматтандырылған мониторинг жүйесін енгізу 2027 жылға жоспарланып отыр. «Прима Құс» ЖШС-да 2024-2025 жылдары қоршаған ортаға әсерді төмендету бойынша бірқатар іс-шара қолға алынған. Сонымен қатар кәсіпорында жел электр стансасы салынған. «АЛЕЛЬ АГРО» АҚ-да шығарындыларды азайту жұмысы жүргізілуде.

Раушан Майлыбайқызы бірқатар маңызды мәселені атап өтті. Оның сөзіне сүйенсек, «Алматы су» кәсіпорнының механикалық тазарту цехын, арналарды, Қаскелең дюкерін, тұнба құбырлары жүйесін, шаруашылық-тұрмыстық және өнеркәсіптік сарқынды суларды тазарту жұмыстарын қайта жаңарту көзделіп отыр.

Спикер сөзінің соңында облыс көлемінде іске асырылып жатқан экологиялық бағыттағы жаңа инвестициялық жобалар жайына тоқталды. Мұндай жобалардың өңірдегі құс және мал шаруашылығы кәсіпорындарының қалдықтарды биогаз, электр энергиясы және органикалық тыңайтқыштар өндіруге арналған қайталама шикізат ретінде пайдалануға мүмкіндік беретінін тілге тиек етті. Бұл жұмыстардың экологиялық жүктемені төмендетуге, қалдықтарды қайта өңдеуді дамытуға және заманауи табиғатты қорғау технологияларын енгізуге бағытталғанына БАҚ өкілдерінің назарын аударды.

«Алматыоблжылу» ШЖҚ МКК қоғамдық тыңдалым өткізеді

«Алматыоблжылу» ШЖҚ МКК «жылу энергиясын өндіру, беру, бөлу және жүзеге асыру» реттеліп көрсетілетін қызмет түрлері бойынша Еңбекшіқазақ және Ұйғыр аудандарындағы өндірістік учаскелері бойынша 2026 жылдың тарифтік сметасының жобасы жайлы тыңдалымның өтетінін хабарлайды.

Тыңдалым 2026 жылдың 12 қазан күні, сағат 10.00-де жергілікті кеңсесізде өтеді. Мекенжайымыз: Есік қаласы, 1-ықшамаудан, 6-үй, 40-пәтер. Тыңдалымға төмендегі сілтеме бойынша онлайн форматында қатысуға болады.

Zoom конференциясына қосылу: <https://us05web.zoom.us/j/7551071077?pwd=e4b82oK9a6akQci19DyaKFfe4xSAHaD.1&omn=88975886653>

Конференция идентификаторы: 755 107 1077. Рұқсат беру коды: 0551
Жария тыңдауларға қызмет тұтынушылардың, табиғи монополиаларды реттеу комитетінің қызметкерлері, депутаттар, тәуелсіз сарапшылар, мемлекеттік органдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері шақырылады.

Ақпарат үшін телефон: +7 (727) 371-89-29 – Меруерт.

ГКП на ПХВ «Алматыоблжылу» проводит общественные слушания

ГКП на ПХВ «Алматыоблжылу» извещает о проведении публичных слушаний перед потребителями по проекту тарифной сметы по производственным участкам Еңбекшіказахского и Уйгурского районов на 2026 год по виду регулируемых услуг: «производство, распределение, передача и реализация тепловой энергии».

Слушания состоятся 12 октября 2026 года в 10.00 час. в местном офисе, по адресу: г. Есик: 1-мкр, 6-дом, 40-кв.

Также можно подключиться к конференции Zoom: <https://us05web.zoom.us/j/7551071077?pwd=e4b82oK9a6akQci19DyaKFfe4xSAHaD.1&omn=88975886653>

Идентификатор конференции: 755 107 1077. Код доступа: 0551
На слушания приглашаются потребители услуг, сотрудники Комитета по регулированию естественных монополий, депутаты, независимые эксперты, представители государственных органов, средств массовой информации.

Телефон для справок: +7 (727) 371-89-29 – Меруерт.

ПРИРОДА И МЫ

Защитим лес от пожара

Лес – главное богатство нашего народа, сохранить и заботиться о нем будущим поколениям – наш общий долг, если вы собираетесь в лесной фонд отдыхать, заготавливать дрова, для побочного пользования леса, то для начала лучше не забывать о правилах сохранения леса от пожаров, однако, в любом случае, имейте в виду следующие простые принципы:

Неосторожно брошенные спички, окурки, костры, оставленные без тушения на высохшей дровяной костре или сухой траве, могут стать причиной пожара в лесу при безнадзорном сжигании травы и тростника, заросшего на берегах канав или лугов, лесной пожар помимо колоссальной потери для общества и природы, приводит к коренному уничтожению различных растений в животном мире и лесу.

Лицо, допустивший возгорание леса, не только возмещает ущерб, причиненный природе, но и несет ответственность по статье 367 часть КОАП РК и статьи 202, 204, 292 УК РК.

Если вы заметили пламя костра в лесу, сделайте попытку немедленно погасить его, в случае отсутствия способа его тушения, сообщите в лесное хозяйство, администрацию сельского округа, районную полицию и пожарную часть.

Телефоны: 101, 102, 2-18-51, 2-17-14, 2-21-82, 2-14-10.

Коммунальное государственное учреждение
«Лесное хозяйство Карадала»
Отдел чрезвычайных ситуаций

Кезекші редактор: Айжарык КӨПТІЛЕУОВ